

Kültür ve İletişim

culture&communication

Yıl: 23 Sayı: 46 (Year: 23 Issue: 46)

Eylül-2020-Mart 2021 (September 2020-March 2021)

E-ISSN: 2149-9098

2020, 23(2): 310- 341

DOI: 10.18691/kulturveiletisim.739277

****Araştırma Makalesi****

Covid-19 ile Mücadelede Konumsal Gözetimin Kurumsallaşması*

Cemile Tokgöz Şahoğlu**

Öz

Hükümetler, tüm dünyaya yayılan ve gündelik yaşamın her alanını etkisi altına alan Covid-19 pandemisini kontrol altına almak için dijital gözetim teknolojilerini seferber etmiş durumdadır. Terör ya da salgın hastalık gibi temel güvenlik duygusunun sarsıldığı ve endişenin arttığı koşullarda, toplum gözetime kolaylıkla rıza gösterebilmektedir. İçinde bulunduğumuz koşullarda da gözetim korku kültüründen beslenerek kendine hastalık gözetiminin sınırlarını aşan bir meşruiyet zemini bulabilmektedir. Bununla birlikte bulaşıcı hastalıklar söz konusu olduğunda beden biyolojik gözetimi kadar bedenlerin bulunduğu mekân ve coğrafi hareketi takip etmek de önem arz etmektedir. Dolayısıyla fiziksel mekân ile mekâna ilişkin dijital enformasyonu bir araya getiren konum tabanlı gözetim uygulamaları yaygınlık kazanmıştır. Böylece mekânın toplumlara biçimlendiriciliği ile bedensel gözetimin tahakkümü bir araya gelerek hiç olmadığı kadar derin bir gözetim biçimi sunmaktadır. Pandemi sürecinde devletler konum tabanlı gözetimi hayata geçirmiştir ve söz konusu uygulamalar ülkeden ülkeye farklı yönleri ve gündelik yaşama müdahale düzeyleri ile tartışma konusu olmuştur. Bu çalışma, pandemi sürecinde kullanılan konumsal gözetimin, hastalık gözetiminin sınırlarını aşarak iktidarın denetimine olanak sağlayan yönlerini ortaya koymayı, bu yönlerin meşrulaştırılma biçimlerini sorgulamayı ve pandemi sonrasında gündelik yaşamın bir parçası haline gelecek biçimde kurumsallaşmasını tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Covid-19, mekân, GPS, konumsal gözetim, mahremiyet.

* Geliş tarihi: 18/05/2020 • Kabul tarihi: 13/08/2020

** Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü.

Orcid no: 0000-0001-9157-8606, cemile.tokgoz@marmara.edu.tr

****Research Article****

Institutionalization of Locative Surveillance to Combat Covid-19*

Cemile Tokgöz Şahoğlu**

Abstract

Governments have mobilized digital surveillance technologies to control the Covid-19 pandemic, which spreads across the world and affects every aspect of everyday life. Where the basic sense of security is shaken and anxieties, such as terrorism or epidemic, are heightened, society will readily consent to surveillance. Under the present conditions, through fostering culture of fear, surveillance can be legitimized and extend beyond the boundaries of disease surveillance. In the case of epidemic diseases, however, tracking the places and spatial movements of bodies, as well as the biological surveillance, is significant. Therefore, location-based surveillance applications that merge physical space with digital information have become prevalent. Thus, the formative feature of space and the dominance of bio-surveillance come together to reveal a deeper form of surveillance than ever before. The governments have introduced location-based surveillance since the pandemic, and these practices have been the subject of controversy in various countries in the context of their specific dimension and rates of interference in everyday life. The aims of this study are to reveal the aspects of spatial surveillance used in the Pandemic that exceeding the boundaries of disease surveillance and enable government control, to examine forms of the legitimization of these aspects and to discuss their institutionalization as a part of daily life after the pandemic.

Keywords: Covid-19, place, GPS, locative surveillance, privacy.

* Received: 18/05/2020 • Accepted: 13/08/2020

** Marmara University Faculty of Communication Journalism Department.
Orcid no: 0000-0001-9157-8606, cemile.tokgoz@marmara.edu.tr

Covid-19 ile Mücadelede Konumsal Gözetimin Kurumsallaşması

Giriş

1854 yılında, Londra'nın Soho Mahallesi'nde baş gösteren ve 10 gün içerisinde 500 kişinin ölümüne sebep olan kolera salgını üzerine çalışan Dr. John Snow, daha önce denenmemiş bir yöntem denemiştir: Hastalığın haritasını çıkarmak. İlk veri görselleştirme örneklerinden sayılan *1854 Soho Kolera Salgını Haritası*, kent haritası üzerine vakaların konumlarını işaretleyerek ölüm vakalarının yoğunlaştığı bölgeleri tespit etmeyi ve o bölgelerde daha detaylı inceleme yapmayı sağlamıştır (Dasgupta, 2010: 2318). Böylece Dr. Snow, tüm mahalleye koleranın Broad Sokağı'nın köşesindeki su tulumbası aracılığıyla bulaştığını tespit etmiş, tulumbanın kullanılmaz hale getirilmesiyle salgın durdurulmuştur. Bu örnekte görüldüğü gibi bulaşıcı hastalıklar diğer hastalıklardan farklı olarak yalnızca beden ekseninde ele alınamayacak olup, bedenlerin coğrafi hareketini ve birbirleriyle temas ettiği kamusal alanları göz önüne almayı gerektirmektedir.

2020 yılının Mart ayında Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) (2020a), Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve birkaç ay içerisinde tüm dünyayı etkisi altına alan koronavirüs (Covid-19) ¹ salgınını pandemi ilan etmiştir. Bilişim çağının ilk pandemisini yaşadığımız şu günlerde, bu kez elimizde Soho Mahallesi kadar bir alanı değil, tüm dünyanın pandemi haritasını çıkarmayı sağlayacak konum tabanlı teknolojiler bulunmaktadır. Evinden çıkan vatandaşa evine dönüp izole olmasını hatırlatan Küresel Konumlama Sistemi (*Global Positioning System–GPS*) temelli uygulamalara, ateş ölçen *drone*lar ve yüz tanıma sistemine sahip kameraların eşlik ettiği Güney Kore, Çin gibi ülkelerde gündelik yaşam bir distopyayı andırır hale gelmiştir.

Hükümetler tarafından Covid-19 tedbirleri kapsamında seferber edilen gözetim teknolojileri arasında konum tabanlı teknolojiler merkezî role sahiptir. Çünkü, dijital

¹ 'Koronavirüs hastalığı 2019'un kısaltması olan Covid-19, 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan, bulaşıcı bir solunum yolu hastalığıdır. Virüs solunum damlacıklarının aktarılması ve kontamine olmuş yüzeylere temas yoluyla kolaylıkla bulaşmaktadır ve tüm dünyayı etkisi altına almıştır (WHO, 2020a).

kelepçeden deri altı çiplere kadar birçok biyolojik gözetim uygulaması hastalık gözetimi ya da adli denetim amaçlı kullanılmış olsa da, bulaşıcı bir hastalık söz konusu olduğunda bedene ilişkin biyolojik veriler kadar bedenlerin coğrafi hareketi de önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın amacı Covid-19 tedbirleri üzerinden, konumsal gözetimi (*locative surveillance*) irdelemek ve pandeminin yarattığı kriz ortamında gözetimin kurumsallaşmasını ve konumsal mahremiyet (*locative privacy*) sorunsalını tartışmaktır.

Pandemiyle Mücadelede Gözetim

Gözetim olgusu, iletişim ve bilişim teknolojileriyle derinleşerek iktidarın tahakkümünü güçlendirmekle birlikte yaşamakta olduğumuz pandemide, hastalığın tespitinde katkı da sağlamaktadır. Covid-19 tedbirleri çerçevesinde uygulanan gözetimin yaşanan endişe atmosferinde kendine sağladığı meşruiyeti ve hastalık gözetimi ile temas eden yönlerini ele almak gerekmektedir. Bu sebeple öncelikli olarak denetim-gözetim-korku ilişkisi irdelenecek; ardından Covid-19 ile mücadele kapsamındaki gözetim uygulamaları, hastalık gözetimi ile denetim düzleminde konumlandırılmaya çalışılacaktır.

Denetim Aracı Olarak Gözetim ve Korku Kültürü

Gözetim olgusu gücünü görme duyusundan ve görülenin bilgisine sahip olmayı sağlamasından almaktadır. Bilişim ve iletişim teknolojilerinin görüntü aktarma yönünde gelişmesi de tam olarak görme arzusuyla ilintilidir (Rigel, 2004: 9). Panoptikon metaforundaki gibi geleneksel disiplin uygulamaları ve sanayi devriminin denetim pratikleri görme üzerine biçimlendirilirken iletişim ve bilişim teknolojileri, kişisel verilerin toplanıp işlenmesine olanak tanıyarak gözetimi dijitalleştirmiştir.

James Rule (1974: 13, akt. Tokgöz, 2011: 51), iki farklı dünya tasvir etmiştir: Biri, insanların, olayların, ilişkilerinin sıradan ve deneyime dayalı dünyasıdır; diğeri ise, ilk dünyanın onaylanmasına ya da kanıtlanmasına bağlı olan, evlilik, diploma gibi belgelerden oluşan kâğıt dünyasıdır. Mark Poster (1990 akt. Tokgöz, 2011: 51), deneyim dünyasını, kâğıt dünyasıyla değil ama dijital ya da elektronik bir dünya ile karşıtlık içine koymaktadır. Roger Clarke (1994: 77) ise bireyin dijital medyadaki izdüşümünü dijital kişilik (*digital persona*) olarak tanımlamaktadır. Ancak bu

ayrımların geçerliliğini yitirdiği, ağın tüm çevremizi kuşattığı, arayüzlerin devreden çıktığı, oldukça küçülen akıllı cihazların tüm çevremizi ve bedenimizi sardığı gündelik yaşamımızda deneyimlerimiz dijitalleşmeden azade kalamamaktadır. Mark Weiser (1991), bundan 50 yıl önce dağınık biçimde çevrede bulunan ve daimi bir kullanıcı müdahalesi gerektirmeksizin kendi kendine çalışan teknolojileri yaygın teknolojiler (*ubiquitous computing*) olarak adlandırmıştır. Söz konusu teknolojiler; mobil ve akıllı yapısıyla nesne, mekân ve bedenle akışkan bir ilişki kurmaktadır (Farman, 2012: 18). Weiser'a (1991: 94) göre sessizce enformasyonu kaydedip, işleyip ileten bu teknolojiler çoğu zaman kullanıcıya varlığını unutturmakta, gündelik yaşamın içindeki yerini sakince almaktadır. Nesnelere interneti (*internet of things*) olarak da ifade edilen teknolojilerle kişisel veriyi toplama kapasitesi oldukça genişlemektedir (Ashton, 2009).

Nesnelere, mekâna ve biyoteknolojiyle bedene yerleşen gözetim teknolojileri, gözetimin hissedilirliğini azaltmaktadır. Bu demek oluyor ki, gözetim teknolojileri ağdaki kullanıcı hareketleri ya da kamera/uydu görüntülerinin çok ötesine ulaşarak yeni tahakküm biçimleri geliştirmektedir (Andrejevic, 2012). Michel Foucault'nun (2003 akt. Rigel, 2004: 7) "Gören mi iktidardır, görülmeyen mi, yoksa görülmeden gören mi?" cümlesi, gömülü ve arayüzsüz² teknolojiler çağında da geçerliliğini korumaktadır. Bilişim ve iletişim teknolojileri; kişisel verilerin toplanmasına, kaydedilmesine, analiz edilip depolanmasına, bu yolla kullanıcıların profillerinin çıkarılmasına olanak tanırken, söz konusu teknolojilerin tahakküm alanına meşruiyet kazandıran bir belirsizlik, korku ya da güvensizlik ortamı daima oluşmuştur ya da hükümetler eliyle oluşturulmuştur. Çünkü iktidar için gerekli olan güç, toplumsal düzeni sağlamakla edinilmektedir ve kurallara uyulmasını sağlayacak bir mekanizma olarak gözetim kullanılmaktadır. Mirelo Rosello'ya göre Weiser'ın yaygın teknolojileri, örtük yapısıyla bireyi emniyetsiz (*insecure individual*) bırakmaktadır ve bu emniyetsizlik güvensizlik kültürü (*culture of insecurity*) yaratmaktadır (Rosello, 2008 akt. Lemos, 2011: 132). Kullanıcı, yaşadığı toplumun kültürel, iletişimsel ve politik

² "En iyi arayüz olmayandır" (*the best interface is no interface* ya da *No User Interface - NoUI*) akımı; engelleyici olarak nitelenen arayüzlerin ortadan kalkmasını hedeflemekte, teknolojik cihazlar böylece görünmezlik kazanmaktadır. Sürekli doğaya öykünen teknolojik gelişim, arzuladığı doğallığı önce arayüzlerden kurtularak gerçekleştirmektedir. Arabanın bagajının anahtara ihtiyaç duymaksızın sahibinin hareketiyle açılması, şifre girmek yerine yüz tanıma sistemi ya da retina okuyucuların kullanılması buna örnek olarak verilebilir (Krishna, 2016).

boyutların dışına çıkamamakta, korku ya da güvensizlik kültürü kolektif olarak yaratıldığında bu düzenin içerisinde payına düşeni almaktadır. Örneğin, her yerde bulunan kameralar hem güvenlik söyleminin bir parçası, hem de endişe yaratan bir öğedir. Frank Furedi (2001: 8), *Korku Kültürü* adlı eserinde korkuyu, “beklenmedik ve öngörülemez bir durumla karşılaşan insanın, zihnini yoğunlaştıran bir mekanizma” olarak tanımlamaktadır. Kitabının ilk bölümünde “el sıkışmak risk haline gelirse...” başlığının altında, sağlık ve gıda endüstrisi aracılığıyla yaratılan endişeleri tanımlarken, el sıkışmaktan kaçınılan bir dünyayı mübalağalı bir biçimde ifade ettiğinde içinde bulunduğumuz günleri öngörmüş olduğunu düşündürmektedir (Furedi, 2001: 8). Ulrich Beck (1992: 183) ise içinde yaşadığımız toplumu “risk toplumu” olarak adlandırmakta, bilgi hayata geçirilirken yaratılan yeni tehlikeler ve risk bilincini eleştirmektedir. Risk söyleminin sürekli artması korku kültürünü yoğunlaştırırken yönetenler denetim için riski beslemektedir ve kendini risk altında hisseden toplum iktidara teslimiyet göstererek esasen özne olmayı riske atmaktadır (Furedi, 2001). Böylece terör saldırıları ya da salgın hastalık gibi gündelik hayatın akışını bozan ve korku ile güvensizliğin yükseldiği bir ortamda, toplum gözetime kolaylıkla rıza gösterebilmektedir. Giorgio Agamben’e (2020) göre bugünlerde Covid-19 ile kolektif bir panik hali yaşanmakta, medya ve yetkililer gündelik yaşamın birçok alanını askıya alan istisna halini kışkırtmaktadır. Edward S. Herman ve Noam Chomsky’nin (2006) yaklaşımıyla endişe ortamı kitle iletişim araçları yoluyla körüklenerek baskıcı denetim yollarına gerek duyulmamakta, “rızanın imalatı” iktidar tarafından sağlanmaktadır.

Günümüzde dijital medya kullanıcısı, gözetime rıza göstermekle kalmayıp kendi gözetimine katkı sağlamaktadır. Sosyal medya aracılığıyla bıraktığımız tüm dijital ayak izi ya da mobil cihazlarımızdaki uygulamalara kendi elimizle sağladığımız tüm kişisel veriler katılımcı gözetim (*participatory surveillance*) örneğidir. Henry Jenkins (2006), sosyal medya kullanıcısının ürettiği içeriği kültürel bir ürün olarak ele alıp söz konusu üretimi eğlence gibi motivasyonlarla ilişkilendirmekte, katılımcı gözetimi de içine alan katılımcı kültürü gönüllük çerçevesinde tanımlamaktadır. Ancak kullanıcılara ilişkin tüm veriyi metalaştıran teknoloji şirketlerinin varlığını ve kullanıcının içerik üretimi süresince harcadığı zaman ve emeği odağa alan ekonomi politik yaklaşımı göz ardı etmesiyle eleştirilmektedir. Christian Fuchs’a (2014: 92-93)

göre kullanıcıların gönüllülüğü sömürülmedikleri anlamına gelmemektedir ve hükümetler ile teknoloji şirketlerinin dirsek teması gündelik yaşamımızın tüm pratiklerini denetlerken katılımcı kültür ve katılımcı gözetim, kapitalizmden ayrı konumlandırılmamaktadır. Kapitalizm, mahremiyet ile gözetim arasındaki ilişkinin bir unsurudur. Kullanıcıların ücretsiz emekleri ile ortaya koydukları tüm çevrimiçi eylemleri özel şirketler tarafından toplanıp depolanıp analiz edilmektedir. Hedefli reklamcılık uygulamalarıyla büyük verinin kaynağı olan kullanıcı, bu kez reklamların hedef kitlesi ve reklamı yapılan metaların tüketicisi olarak konumlandırılmakta ve artı değer bu yolla oluşturulmaktadır. Sosyal ağlarda kullanıcılar dolaşıma soktukları kişisel verileri ve paylaşımlarıyla hem üreticidir hem de tüketicidir, diğer bir deyişle üre-tüketicilerdir (van Dijck, 2009). Söz konusu düzen gözetimi derinleştirirken bir yanılla da kullanıcıların her birinin mikro iktidar işlevi gördüğü sistemde paylaşılan her yeni dijital içerikle korku kültürünü yeniden üreterek kendisine meşruiyet sağlamaktadır.

Gözetim teknolojileriyle ortaya çıkan mahremiyet ihlali, iktidarın gözetim odaklı denetimi gibi konular uzun süredir tartışma konusu olsa da teknolojik gelişimin sunduğu yeni araçlarla gözetimin ortaya çıkan yeni biçimlerine yakından bakma ihtiyacı doğmaktadır. Gözetimin hayatın her alanında -özellikle nesne, mekân ve beden üzerinde- canlı bir yaşam sürüyor olduğunu anlamak, gözetimi geliştiren ideolojileri göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Sıradan insanın gözetime itaati, sorgulayışı ve “onu yenemeyeceğini anlayıp oyunu kurallarına göre oynamaya karar vermesi”, başka bir deyişle geliştirdiği direniş yöntemleri, anlaşılmaya ihtiyaç duyulan konulardır (Bauman ve Lyon, 2013: 17). Ancak terör saldırıları ya da içinde bulunduğumuz Covid-19 pandemisi gibi toplumsal krize dönüşen olaylar; direnişin hızla ikinci plana atıldığı ve bir kefesinde mahremiyetin, diğerinde güvenliğin ya da sağlığın bulunduğu gözetim terazisinin, ikinci tarafının ağır basmasına sebebiyet vermektedir.

Pandemi Endişesi ve Gözetimin Meşruiyeti

Covid-19 pandemi gündeminin bir kısmını ülkelerin kullandıkları tedbirleri irdeleyen gözetim ve mahremiyet tartışmaları oluşturmaktadır: Hangi ülke hangi önlemleri alıyor? Hükümetler pandemi kisvesi altında mahremiyeti ihlal mi ediyor? Binlerce

insan ölürken elde olan teknolojiyi kullanmanın nesi yanlış olabilir? Tüm bunları tartışmanın ilk adımında hastalık gözetimi ile iktidarın gözetimi arasındaki farkı sorgulamak yerinde olacaktır.

Gözetim sözcüğünün tanımları incelendiğinde, “takip etme, nezaret etme” anlamından “şüpheli ya da suçluların izlenmesi”ne kadar çeşitli biçimlerde tanımlandığını, ancak zaman ilerledikçe bu tanımların çoğunlukla iktidarın gözetimini tanımlar bir biçime evrildiğini görmek mümkündür (Tokgöz, 2011: 7-8). Sağlık profesyonelleri hastalık gözetimini sözcüğün ilk anlamına yakın kullanarak, devletlerin vatandaşlarına uyguladığı gözetimden ayırma eğilimdedir (French ve Monahan, 2020: 4). Lorna Weir ve Eric Mykhalovskiy (2010: 6), küresel halk sağlığını ve salgınları konu edinen kitaplarında, hastalık gözetiminin denetim ya da ticari amaçlı gözetimden farklı olduğunu vurgulamaktadır: Hastalık gözetimi vatandaşların rutin takibini içermemekte, bir salgının erken uyarısını alabilmek için hastalık belirtisi ya da hastalık potansiyeli olan olayların takibini içermektedir; kaldı ki bu iki yazar takip edilenin yalnızca insanlar değil tüm canlı türlerini, çevresel felaketleri, nükleer patlamaları ve patojenlerin yayılımını içerdiğini belirtmektedir. Hastalık gözetimi, “verilerin halk sağlığı amacıyla sistematik olarak toplanması, derlenmesi, analiz edilmesi ve gerektiğinde kullanılması”dır (DSÖ, 2005 akt. French ve Monahan, 2020: 3). DSÖ (2020: 1), Covid-19’a karşı küresel gözetim raporunda, gözetimin amaçlarını şöyle sıralamıştır: (1) Covid-19 yayılımını ulusal ve küresel düzeyde takip etmek; (2) Virüsün henüz yayılmadığı ülkelerdeki yeni vakaları ve yerlerini hızla tespit etmek; (3) Ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde risk değerlendirmeleri yapabilmek için epidemiyolojik bilgi sağlamak; (4) Hazırlık ve müdahale tedbirlerini yönlendirmek için epidemiyolojik bilgi sağlamak. DSÖ, laboratuvar testleri ışığında onaylanmış vakaları belirlemek, onaylanmış vakaların temas halinde olduğu kişileri tanımlayarak olası vakaları tespit etmek, numune toplanması için planlama yapmak gibi verilerin toplanması, tasnif edilmesi ve analizini öngörmektedir (WHO, 2020b). Burada en önemli adım, olabildiğince fazla test yapmaktır.

Covid-19 pandemisinde hayata geçirilen gözetim uygulamalarında, hastalık gözetimi ile şirketlerin ve hükümetlerin gözetimi arasındaki sınır bulanıklaşmaktadır. Warren, Bell ve Budd’ın (2013: 47) pandemi gözetiminin ekonomi politikğine ilişkin araştırmalarında vurguladıkları üzere DSÖ’nün hastalık gözetimine yönelik çizdiği

sınır özel şirketlerin uygulamaları ve hükümetlerin denetim politikaları ile aşınmaktadır. Hükümetlerin çoğunlukla teknoloji şirketlerine yaptırdığı veri toplama uygulamalarına DSÖ'nün erişim yetersizliği, devletlerin DSÖ yönergelerini uygulama biçimleri gibi sınırlılıklar bulunmaktadır. Benzer bir süreç daha önceki domuz gribi salgında yaşanmıştır. Ülkeler DSÖ'nün yönergelerinin dışında, birbirinden farklı biyogüvenlik uygulamaları hayata geçirmiştir. Hastane kapasitelerinin düzenlenmesi, aşuların dağıtımı gibi uygulamaların ötesinde bazı ülkelere yönelik ticari ambargoların dayatılması, egemen devletler tarafından tek taraflı seyahat sınırlaması gibi tartışmalı uygulamalar hayata geçirilmiştir. Söz konusu uygulamaların yanı sıra özel şirketlerin sürece dahil olma biçimlerine örnek olarak kuş gribi ele alınabilir. 2007 başlarında ortaya çıkan kuş gribinde en fazla ölüm oranına sahip Endonezya, sağlık verilerini DSÖ ile paylaşmayı bırakarak ABD'li özel bir şirket olan Baxter Healthcare ile anlaşma yapmıştır. Bu anlaşma uyarınca Endonezya şirkete sağladığı tüm verileri içeren teknik destek sayesinde ekonomik destek görecektir (Warren, vd., 2013: 50). Dolayısıyla salgın hastalıklar, hastalık gözetimini ve bu konuda otorite kabul edilen DSÖ'nün yetkilerini aşarak hükümetlerin yerel uygulamaları ve özel şirketlerin uygulamalarıyla biçimlenmektedir; bu sebeple şeffaflığın azaldığı bir atmosfer yaratılmaktadır.

Covid-19 öncesindeki, gözetim teknolojileri ve sağlık verilerinin bir arada kullanımı düşünüldüğünde ortaya çıkan tablo yalnızca sağlık profesyonellerinin ya da kuruluşlarının topladığı verileri değil, vatandaşların çeşitli uygulamalarla akıllı telefonlarında kayıt altında tuttukları kendi sağlık verilerini de kapsamaktadır. Sağlık verileri bu noktada hastalık gözetiminden hükümet gözetimine ya da ticari amaçlı gözetime çıkar sağlamaktadır. Kişinin kendine ilişkin veriyi tutması öz-gözetim (*self-surveillance*) olarak ifade edilmektedir ve kişiye ait kişisel verilerin hesaplanması, kayıt altına alınması ve analiz edilmesini kapsamaktadır. Akıllı cihazlarda kullanılan uygulamaların en bilineni pedometrelerdir (adımsayar). Kullanıcının fiziksel, duygusal vb. verilerini hesaplanabilir biçimde kayıt altına alan birçok uygulama bulunmaktadır. Örneğin *Mindbloom*, hisleri ölçmekte; *Stresscheck* endişe farkındalığı yaratmakta; *Moodscope* ruh halini takip etmekte; *Livescan* glukoz seviyesini ölçmekte; *MealSnap* yenilen yiyeceklerin kaydını tutmakta; *DigiFit* kalp atışını saymakta; *My Monthly Cycles* menstürel periyod takibi yapmaktadır (Abend ve Fuchs, 2016: 7). Bunların

tamamının amacı bedeni izlemek, bedene ilişkin her şeyi sayısal verilere çevirmek, ölçülebilir biçimde görmektir ve her biri katılımcı gözetim uygulamalarıdır. Hesaplanabilir beden (*quantified self*) deyişi bu sayısallaştırılabilirlik özelliğinden gelmektedir (Abend ve Fuchs, 2016: 18-19). Söz konusu uygulamalar gündelik yaşamının bir parçasına dönüşmüş olduğu için Covid-19 ile mücadele sürecinde bu ve benzeri uygulamaların devlet eliyle kullandırılması çok garipsenmemektedir. Byung-Chul Han (2020), Foucault'nun (1975 akt. Keskin, 1996: 121) “bedenin işlemlerini titiz bir denetim altına almayı mümkün kılan, bedensel güçlerin aralıksız itaatini sağlayan” ve uysal bedenler yaratan yöntemler olarak tanımladığı biyopolitikanın günümüzdeki halini “dijital biyopolitika” olarak adlandırmaktadır. Michael Hardt ve Antonio Negri (2001; 24) günümüz kapitaliziminin biyopolitikaya dayalı olduğunu ifade etmiştir ve yukarıda değinilen uygulamalarla toplanan veriler kapitalizmin yapı taşlarıdır. Giyilebilir teknolojiler, biyometrik uygulamalar ve bedenin hareketini içeren konum tabanlı teknolojilerin, beden üzerinde tahakküm kurmak ve gözetime hizmet etmekle ilişkilendirilmesinin yanında, sağlık uygulamaları açısından dikkate değer gelişmelere sebep olabildiğine değinmek gerekmektedir. Bazı hastalıklar oldukça nadir görülmektedir ve görülen vakalar, coğrafi alanda dağınık biçimde buldukları için münferit vakalar gibi değerlendirildiğinden hastalığın tedavisi bulunmamaktadır. Böyle hastalıklar için veri madenciliğini kullanmanın hayati önemi bulunmaktadır (Gane, vd., 2007: 350). Ancak bireysel amaçla kullanılan uygulamaların gizlilik sözleşmelerinde yer alan kişisel verilerin üçüncü parti şirketlerle paylaşılabilirliği ibaresi sağlık verilerimiz üzerindeki kontrolümüzün olmadığı anlamına gelmektedir. Bu yolla biyolojik verilerimiz reklamverenler tarafından kullanılmakta ve dijital medyada kullanıcıya uygun ürün sunulmaktadır. Örneğin bir sağlık uygulaması kişisel sağlık verilerimizi sigorta şirketlerine sattığında ve şahıs, sağlık sigortası yaptırmak istediğinde sigorta şirketi ona, -öz-gözetim uygulamalarından elde ettiği sağlık verileri ışığında- olası hastalıklarını hesaba katarak poliçe fiyatı çıkarabilecektir. Bedenlerin dijital enformasyona dönüştürülmesi yalnızca veriyi paylaşılabilir kılmaz; bunun yanı sıra ayırma, sınıflandırma ve profillemeyi de kolaylaştırmaktadır. Bedenin enformasyon olarak sunulması süreci, bedenin fiziksel mevcudiyetiyle ilgili sorunlar doğuracak bir şekilde kullanılmasıdır. Enformasyona dönüşüp ağda dolaşıma giren bedenin cismani varlığına gerek

kalmamaktadır. Hâlbuki Henri Lefebvre'e göre (2014: 205) beden, tüm mekânsal tahakkümlere karşı "kendini ayırabilen"dir - ancak yeni teknolojilerle bu ayrım aşınmaktadır. Hastalık gözetimi, esasında bir amaca yönelik verileri toplamayı hedeflerken hükümetlerin uyguladığı gözetim, halk sağlığı gözetiminin kapsamından çok daha geniş bir gözetim önermektedir ve sistematik olsun ya da olmasın tüm veriyi çekip, depolayıp, işlemeyi hedeflemektedir. Hastalık ve hükümet gözetimi ile yaygın, konumsal ve biyolojik gözetim örneklerinin tamamını kapsayan uygulamaları anlayabilmek ve Covid-19 amaçlı gözetimin sınırını tartışabilmek için virüsün çıkış noktası olan Çin'in uygulamalarına bakmak yerinde olacaktır.

Çin Ulaştırma Bakanlığı, Çin Demiryolu ve Çin Havacılık kaynaklı tüm ulaşım bilgileri ile telekomünikasyon şirketlerinden alınan konum verilerini, topladığı sağlık verileri ile birleştiren yeni bir platform kurmuştur ve halihazırdaki kredi sistemine³ eklemiştir. *SenseTime* adlı şirketin ürettiği yapay zekâ ile salgın önleme çözümlerini kullanarak, yüz tanıma sistemleri aracılığıyla yüksek ısıyı ölçmekte ve *drone*lar ile yüz maskesi takmayanları tespit etmektedir (Powers, 2020a). Devlet tarafından kurulan güvenlik kameraları, 14 günlük ev karantinasındaki kişilerin evlerinden ayrılmamalarını sağlamak için apartman kapılarının önüne konumlandırılmıştır (Kharpal, 2020). Elde edilen sağlık verilerine göre vatandaşlar kategorize edilmekte, renk kodlarıyla kırmızı, sarı, yeşil olarak etiketlenmektedir. Bu yolla vatandaşların gündelik hayatlarını düzenleyici rolü üstlenilmekte ve karantina altına alınacakların ya da kamusal alana çıkabileceklerin kim olacağına karar verilmektedir (Mozur, vd., 2020). Kullanılan sağlık uygulaması, hükümetin belirlediği biçimde hareket etmeyen vatandaşları otomatik olarak polise ihbar etmekte ve bu yolla tutuklamalar, zorunlu karantinalar gerçekleştirilmektedir. Uygulama, telekomünikasyon şirketlerinden edindiği konum verileri ile hastaların bulunduğu yerleri tespit ederek kimlerle temas halinde olduklarını belirlemekte ve hastalığın haritasını çıkarmak için kullanılmaktadır. Bir kullanıcı, yazılıma kişisel verilere erişim izni verir vermez, *reportInfoAndLocationToPolice* etiketli programın bir parçasının kişinin konumunu, o an bulunduğu şehrin adını ve tanımlayıcı kod numarasını bir

³ Çin hükümeti, gündelik yaşamı yakından gözetleyerek topladığı tüm dijital veriler aracılığıyla vatandaşlarını değerlendirdiği bir sistem kurmuştur. Bu sistemde kurallara uymayan ya da sosyal medyada muhalif içerikler paylaşanların puanı kırılırken, internetten sağlıklı besin siparişi veren ya da rejim yanlısı yayınları takip edenlere artı puan verilmektedir. Puanı göre ucuz kredi imkânı gibi ödüller ya da işten atılma gibi cezalar verilmektedir (Han, 2020).

sunucuya gönderdiği ortaya koyulmuştur (Powers, 2020a). Örneğin, Pekin istasyonundan trene binen yolcunun vücut ısı endişe verici düzeydeyse, aynı vagondaki tüm yolcuların cep telefonlarına bildirim gönderilmektedir (2020). Güney Kore, Çin, İsrail gibi ülkelerde kullanılan uygulamaların çoğu millî güvenlik amacıyla hazırlanan yazılımlardır ve pandeminin ortaya çıkmasıyla sağlık alanında kullanılmaya başlanmıştır. İleriki bölümlerde de değinileceği gibi, otoriter yönetimlerden farklı olarak demokratik ülkelerde bu denli katı uygulamalar bulunmasa da hastalık gözetiminin sınırı küresel çapta aşılmakta, ağırlık daha fazla test uygulamaktan daha çok konum verisi toplamaya kaymaktadır.

Pandemiler, hastalık gözetimi ya da öz-gözetim uygulamalarından ve bunların denetim amacıyla kullanımından daha geniş bir çerçevede ele alınmayı hak etmektedir. Pandemik hastalıklar coğrafi dolaşımı olduğu için çok fazla siyasi, sosyal ve kültürel ögeye temas etmektedir ve 21. yüzyılda bulaşıcı hastalık gözetimi ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde yeniden yapılanmıştır (Weir ve Mykhalovskiy, 2010: 6, 51). Öncelikle Covid-19'dan duyulan endişe, beden-kültür ilişkisindeki anlayışın ve damgamala/ötekileştirme süreçlerinin dönüşümü etkilemektedir. Yapısal eşitsizlikler ve gündelik şiddet biçimleri, insanları ve toplulukları bulaşıcı hastalıklara hem daha yatkın hale getirmiş hem de onların baş etme becerilerine zarar vermiştir. Bununla birlikte devletlerin Covid-19'u önleme ve kontrol altına alma çabaları, istenmeyen başka sonuçlar doğurmaktadır (French ve Monahan, 2020: 5).

Ayrımcılığın her biçimi tehlike ve korku kültürünü körüklemek ve gözetime meşruiyet kazandırmak için hükümetler tarafından kullanılmaktadır. Covid-19'dan korunma amaçlı gözetim, ırkçılıkla ve zenofobiyle birleşmektedir. Yüzyıllardır Batı'nın kendisini özne, Doğu'yu tedirginlik nesnesi olarak konumlandırması ile Doğu'ya karşı şiddet ve hoşgörüsüzlük sergileyen grupların iktidarda oluşu söz konusu zemini güçlendirmektedir (Hentsch, 2016: 268). Marnie Ritchie'nin ifadesiyle (2020: 13), "bulaşıcı hastalığı taşıyan beden, belli bir zaman-mekânda kurgulanmış ve beyazlığa entegre edilmiş olan düzeni alaşağı etmekle suçlanmaktadır". Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Donald Trump'ın "Çin virüsü" söylemi, beyaz Amerikalı'nın başına gelen pandemi için Asyalı ya da Asya görünümülere suçlamaktadır. 100 yıl öncesinin salgını İspanyol Nezlesi'nin esasen ABD'de ortaya çıkmış olmasına rağmen tüm dünyada İspanyol Nezlesi olarak anılması, siyasi söylemlerin toplumsal

hafızayı biçimlendirmedeki gücüne bir örnek teşkil ederken Trump'ın ısrarını açıklamaktadır (Worobey, vd., 2019: 24). Batı'nın Doğulu bedenleri tehlike olarak tanımlaması ve zenofobiyi tetikmesi pandemi sürecinde daha belirgin olsa da, Çin, Tayvan ya da Güney Kore'nin de komşularını tehlike olarak görerek benzer söylemler ürettiklerini, hatta pandemi sürecinde kullandıkları uygulamaların, çevre ülkelerin muhtemel saldırılarına karşı kullanılmak üzere güvenlik amaçlı geliştirilmiş olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Diğer yandan kötü yaşam koşullarına sahip olanların yeterli hijyeni sağlayamadığı ya da mültecilerin virüsü yaydığına dair söylemler toplum içindeki sınıfsal ayrımı bulaşıcı hastalık üzerinden bir kez daha vurgulamaktadır. Furedi (2001: 92) pandemi gibi durumlarda hakim olan, riskin nüfusa dağılımının eşitsizliklerden bağımsız olduğu, sınıfsal ve ulusal sınırları ortadan kaldırdığı düşüncesinin yanlısına olduğunu ifade etmektedir. Örneğin Türkiye'de sosyal izolasyon için yapılan "evde kal" çağrısını takiben *Velocity* adlı şirket konum verilerinin analiziyle İstanbul'un evde kalma haritasını çıkarmıştır (Cumhuriyet, 2020b). Ortaya çıkan haritada evinde kalabilen kesmin sosyo-ekonomik düzeyi daha yüksek ve beyaz yakalılarının yoğunlukla yaşadıkları semtler olduğu görülmüştür. Sokağa çıkma yasağı ilan edilmedikçe işine gitmek zorunda olan ve üretimin yükünü sırtlanan mavi yakalılarının yoğunlukla yaşadıkları semtlerde aynı izolasyon sağlanamamaktadır. Bu durum, pandemi söz konusu olduğunda bile riskin nüfusa dağılımının eşitsizliklerden bağımsız olmadığına örnek teşkil etmektedir. Google (2020) Covid-19 ile ilgili coğrafi hareketliliğe ilişkin bilgiler, yerel ve küresel istatistikler içeren bir web sitesi kurmuştur. Martin French ve Torin Monahan'a göre (2020: 6) Google, riski yabancı bedenler ve mekânlara doğrultan zenofobik haritaları algoritmik olarak kodlayacaktır ve şu an insanların gözleri, korkudan dolayı, ırkçılığa karşı direnebilecek ya da mahremiyeti koruyabilecek alternatiflere kapalıdır. Hükümete ve resmî kurumlara güvensizlik duyulduğunda korku hızla yayılmaktadır (Furedi, 2001: 12). İtalya'da vatandaşlar hükümetin uyarılarına uymaksızın, pandemi bölgesi ilan edilen ülkenin kuzeyindeki Lombardiya'dan ülkenin güneyine gidebilmek için panikle tren garlarına akın etmiş, yolculuk esnasında sosyal mesafe korunamadığı için virüsü ülkenin her yerine taşımıştır (Pınar, 2020). Mark Andrejevic'e göre (2013 akt. French ve Monahan, 2020: 7), bilgi ekolojilerinde hakikat

iddialarını yargılayan mekanizmaların geçerliliği üzerinde toplum mutabık değildir ve bu sebeple ortaya çıkan boşluğu korku kolaylıkla doldurmaktadır.

Bir pandemiye önlemek ya da kontrol etmek amacıyla kullanılan yöntemler, tanımlanan salgın takibi yönergelerinin çok daha ilerisinde veri toplama tekniklerini içerdiğinde, içine ayrımcı ve zenofobik uygulamaları ve toplum içindeki sınıfsal ayrımı pekiştiren söylemleri aldığı hastalık gözetimini aşmakta, iktidarın toplumsal denetim aracına dönüşmektedir.

Ülkelerin Konumsal Gözetim Uygulamaları

Bu bölümde tahakküm aracı olarak mekânın kullanımı ve konumsal gözetimle söz konusu tahakküm alanının genişlemesine değinilerek, pandeminin etkilediği ülkelerin Covid-19'a karşı aldıkları tedbirler konum verisi odağında ele alınacaktır. Covid-19'un çıkış noktası olan Çin ve gözetim teknolojilerini benzer yoğunlukta kullanan Güney Kore ve Tayvan hem pandeminin merkez üssü olmaları hem de pandemi-gözetim ilişkisinin distopyayı andıran biçimini temsil etmeleri sebebiyle öncelikli olarak incelenecektir. Bunu takiben tasarlanan konum tabanlı gözetim uygulamalarının en dikkat çekici örnekleri olan İsrail ve Singapur ele alınacaktır. ABD pandemiye yönetme sürecinde özel şirketlerin ağırlıklı rolüne, Avrupa ise söz konusu teknolojilerin asgari düzeyde kullanımına örnek teşkil etmesi sebebiyle Batı'daki gözetim pratiklerini tartışmaya olanak sağlayacaktır.

Tahakküm Aracı Olarak Mekân ve Konumsal Gözetim

İktidarın gözetim pratikleri içerisinde yakın dönemde yükselişte olan konum verisi, pandemi sebebiyle bedenlerin hareketini takip etme olanağı sunduğu için bir kat daha kıymetlenmiştir. Epidemiyolog Li Lanjuan, Şubat ayında Çin'in devlet yayın kuruluşuna verdiği demeçte, "Büyük veri ve internet çağında, her insanın hareketi açıkça görülebilir. Bu tür yeni teknolojileri, enfeksiyon kaynağını bulmak için tam olarak kullanmalıyız." ifadesini kullanmıştır (Walsh, 2020). Pandemi haritasını çıkarabilmek için sağlık verileri yeterli görülmemekte, toplumun kentteki dolaşımı ve temas noktaları belirlenmektedir. Uluslararası gözetim çalışmalarında konum verisi odağında tartışmalar yer almakta olsa da Türkçe literatürde konum odaklı gözetim pek konu edilmemektedir. Halbuki toplumsal denetimde mekânın kullanımı ve

biyolojik gözetimde bedenlerin hareketi söz konusu olduğunda konum verisi her ikisinin kesişim noktasında yer almaktadır. Konum odaklı gözetim konumsal gözetim (*locative surveillance*) olarak adlandırılmaktadır (Farman, 2014).

Mekânın Üretimi adlı eserinde Lefebvre (1974/2014), mekân ile sosyal ilişkilerin arasında diyalektik bir ilişki olduğunu savunan sosyo-mekânsal teoriyi tasarlamıştır. Mekânı üretimin yapıldığı yer ve sosyal ilişkilerin gerçekleştiği bir düzlem olmanın ötesinde, üretilen bir ürün olarak değerlendirmektedir. Böylece sosyal ilişkileri de, hem mekânı üreten hem de mekân tarafından biçimlendirilen bir unsur olarak konumlandırmaktadır. Bu yaklaşımda Lefebvre'in temel savı kapitalizmin, mekânı kullanarak gündelik yaşamımızı sömürgeleştirdiğidir. Mekânın üretiminden kasıt yalnızca ekonomik üretim değildir; kurumlar, şehir merkezleri, bilgi gibi toplumu oluşturan her şeyi üretmektir (Lefebvre, 2014: 25). Mekânın toplumsal üretimi, egemenliğin yeniden üretimi için egemen sınıf tarafından araç olarak kullanılmaktadır. Foucault'nun incelemelerinde de (2015) sıkça vurgulandığı gibi iktidar tahakküm için daima kendine hapisane, hastane, okul gibi fiziksel mekânlar inşa etmektedir.

Günümüzde mekân, içine gömülü olan yaygın teknolojiler, iletişim ağları ve dijital haritalama tekniklerinden bağımsız düşünülemez. GPS ve haritalama sistemlerinin etkin kullanımıyla, bir kentin kanalizasyon altyapısının durumu, bölgesel suç ya da hastalık oranları gibi birçok bilgiye ulaşılabilir (Sütçü ve Aytakin, 2018: 73). 2005-2009 yılları arasındaki zaman dilimi, Google'ın coğrafi konumlandırma hizmeti ile akıllı telefonların kullanımının yaygınlaştığı dönemi kapsar ve GPS tabanlı teknolojiler için tarihi öneme sahiptir. Bu döneme dek haritalama teknolojileri, Coğrafi Enformasyon Sistemleri (*Geographic Information System - GIS*), askeri amaçlarla benzer bir konumda yer almasına rağmen, 2005 Şubat'ında Google'ın Haritalar uygulamasını (*Google Maps*) başlatmasıyla ve Uygulama Programlama Arayüzü (*Application Programming Interface - API*) uygulamasıyla, GIS sıradan kullanıcının kullanımına sunulmuştur (Gordon ve de Souza e Silva, 2011: 20, 35 akt. Tokgöz, 2017: 10). Söz konusu ticari gelişimi takiben dijital konum verisi bir medya olarak gündelik yaşamın içinde yer almaya başlamıştır. Kullanıcı, içinde bulunduğu mekâna ilişkin dijital enformasyonu akıllı cihazlar aracılığıyla edinebilmektedir. Yalnızca navigasyon amaçlı ya da haritalama amaçlı kullanımla

sınırlı kalınmamış, sosyal ağların her biri konum bildirme (*check-in*) özelliği kazanırken *Pokémon GO!* gibi konum tabanlı mobil oyunlar tasarlanmaya başlanmıştır. Böylece dijital medya çalışmalarında yeni bir alan olarak ele alınan; mekân, yeni medya ve tüm sosyal pratikleri içine alan konumsal medya (*locative media*) ortaya çıkmıştır. Hatta konumsal medyanın etkisiyle mekânın artık fiziksel uzamı ve dijital enformasyonu bir arada bulunduran hibrit bir nitelik kazandığı ifade edilmektedir (de Souza e Silva, 2006). Böylece iletişim ortamları fonksiyonel olarak mekâna bağlanmış, dijital enformasyon ile fiziksel mekân iç içe geçmiş, yeni bir mekân deneyimi sunan konum tabanlı teknolojiler yeni gözetim pratiklerine olanak tanımıştır (Tokgöz, 2018).

Mekânın haritalanması, iktidarın ideolojisi ile ilişkilidir (Soja, 1996). Lefebvre'in belirttiği tüm biçimlendirici özelliklerinin yanında mekân, kendine ilişkin dijital enformasyonu konumsal medya aracılığıyla sunarak, Louis Althusser'in (2002) ideolojik aygıt olarak tanımladığı medyanın da biçimlendirici etkisini kullanabilmektedir. Konum tabanlı teknolojilerin fiziksel mekân ve ona ilişkin dijital enformasyonu bir araya getirişini André Lemos (2011) kontrol ve gözetim odağında ele alarak "enformasyonel alan" (*informational territories*) adlandırmasını yapmıştır. Lemos yaptığı tanımlamada hibrit mekânın bir kontrol alanı olduğunu vurgulamaktadır. Yazara göre enformasyonel alanlar Foucault'nun heterotopyasının dijital versiyonudur (Lemos, 2011: 132). Mekân kontrol, gözetim ve takip açısından farklı bir anlam kazanmaktadır ve mekân üzerinden yapılandırılan güç ilişkilerinin yeni boyutları ortaya çıkmaktadır (Lemos, 2008).

Konum verisinin belli yasal düzenlemelere göre kayıt altına alındıktan sonra belli bir süre tutulup silinmesi gerekmektedir. Fakat bu konudaki yasalarda yeterli şeffaflık sağlanamamaktadır. Örneğin ABD Ulusal Güvenlik Dairesi (*National Security Agency - NSA*) konum verilerini tutmadığını iddia etmiş olsa da Edward Snowden ile açığa çıkan bilgiler operatörlerden alınan konum meta verilerinin saklanıyor olduğunu göstermiştir (Gellman ve Soltani, 2013). Bununla birlikte birçok ülkede gerçekleşen çeşitli sokak protestolarında katılımcıları bulmak için konum verileri illegal bir biçimde kullanılmaktadır. Örneğin Ukrayna'daki olaylarda hükümet hücresel konum verisini kullanarak protestoların gerçekleştiği civara yaklaşan vatandaşlara otomatik mesaj

göndermektedir: “Sayın abonemiz, kitlesel olayların bir katılımcısı olarak kaydedildiniz.” (Frith, 2015: 116).

Pandemiye karşı alınan tedbirlerde konum verisi, bir yandan Dr. Snow’un yöntemine benzer şekilde kentlerin Covid-19 haritasını çıkarıp tüm temas noktalarını belirlemek için oldukça işlevsel olabilmekte diğer yandan derinleşen bir gözetim biçimi sunmaktadır.

Konum Verisi Odağında Ülke Ülke Covid-19 “Tedbirleri”

Hastalık gözetiminin öngördüğü yöntemlerden daha fazlasını kullanmak için Covid-19’un asemptomik pozitif vakaları bir gerekçe olarak görülebilir. Çoğunluğu gençlerden oluşan birçok kişi enfekte olduklarını bilmemekte, herhangi bir semptom göstermeksizin hastalığı dolaştıkları yere taşımaya ve başkalarını enfekte etmeye devam etmektedir. Akıllı şehir altyapısına hakim olan kentlerde, enfekte olanların bulunması için tamamen yaygın, biyolojik ve konum tabanlı teknolojilerin çeşitli kombinasyonları kullanılmaktadır. Güney Kore örneği üzerinden gidilecek olursa, bu ülke üç temel teknolojiyi bir arada kullanmaktadır (Sonn, 2020): (1) Kredi ve banka kartları: Güney Kore dünyadaki en yüksek nakitsiz alışveriş işlemi oranına sahiptir ve bir kart kullanıcısının hareketlerini izleyerek hem alışveriş yaptığı yerleri hem ne aldığını, hem de hangi saatlerde ne kadarlık tüketim yaptığına dair veriye ulaşabilmektedir. (2) Akıllı telefonlar: Yine Güney Kore akıllı telefon kullanımında da dünyadaki en yüksek oranlardan birine sahiptir. Üstelik kullanıcıların bir ila üç akıllı telefona sahip olması daha fazla vericiye bağlı oldukları ve konum verilerinin yüksek doğrulukta kaydedilmesi anlamına gelmektedir. Aksi halde GPS’ler belli bir yanılma payı içerisinde konumu göstermektedir. (3) Güvenlik kameraları: Kentleri kuşatan kapalı devre kamera sistemleri Covid-19 hastaları ile hastalarla temas halinde olan kişilerin tanımlanmasını sağlamaktadır. 2014 yılında, Güney Kore şehirlerinde sekiz milyondan fazla kamera bulunurken 6,3 kişi başına bir kamera düşmekteydi. 2010 yılında, her vatandaş seyahat ederken günde ortalama 83,1 kez ve her dokuz saniyede bir kameralara yakalanmaktaydı. Bu sayıların bugün çok daha yüksek olması muhtemeldir. Ülkenin yüz ölçümü göz önüne alındığında, Güney Kore'nin dünyadaki gözetim teknolojisinin en yüksek yoğunluklarından birine sahip olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Üç teknolojinin bir arada kullanımı iki yönlü işe yaramaktadır: Biri, Covid-19 teşhisli birinin enfekte olduktan sonra nerelerde bulunduğu ve kimlerle temas kurduğunu belirlemektir; diğeri, yeni bir hastanın geriye dönük GPS verileri ile kimden enfekte olmuş olabileceğini tespit etmeye dayanmaktadır. İkinci yöntemde eğer kaynak hastaya ulaşılamazsa, bu hâlen tespit edilmemiş ya da asemptomik enfekte kişilerin olduğu anlamına gelecektir. Bu yolla elde edilen veriler yalnızca sağlık yetkililerince kullanılmamakta, halkın genelinin enfeksiyon noktalarından kaçınması için hükümet web sitelerinde ve enfekte olanların konumunu gösteren akıllı telefon uygulamalarında herkese açık halde yer almaktadır (Sonn, 2020). Güney Kore hükümeti testi pozitif çıkan her bir kişi hakkında işe ne zaman gittikleri, hangi toplu taşıma duraklarını kullandıkları, gittikleri karaoke barlardan masaj salonlarına kadar tüm konum verilerini yayınlamaya başlamıştır (Singer ve Sang-Hun, 2020).

Asya ülkelerinde enfekte olan insan sayısı yüzlerle, Avrupa ülkelerinde ise on binlerle ifade edilmektedir. İstatistiklere göre Asya virüsle daha iyi baş ediyor gibi gözükmektedir. Çin'de kamusal alanda dolaşırken maske takmayan vatandaşların gözaltına alınması gibi anti-demokratik uygulamalar gerçekleştirilse dahi, Asya'da birçok ülkede Avrupa'da bile uygulanan sokağa çıkma yasakları ya da kamusal alanların kapatılması gibi uygulamalara ihtiyaç duyulmamıştır. Han (2020) bunun iki sebebi olduğunu ifade etmektedir: Birincisi gündelik yaşamı kontrol altında tutan dijital gözetim uygulamalarıdır ve epidemiyologlar kadar bilişimciler de Covid-19 sürecinde aktif rol oynamaktadır. Üstelik Güney Kore'nin, Çin'e kıyasla yumuşak bir denetim uyguluyormuş gibi görünmesinin altında yatan, yaygın ve konum tabanlı teknolojileri daha yoğun kullanımınıdır. İkincisi Konfüçyüsçülük'ten gelen otoriter düşünme biçiminin hakimiyeti ve kolektivizm kültürüdür. Devlete güvenen ve itaat eden toplumsal yapı içerisinde dijital gözetimi sorgulayan eleştirel bilinç oluşmamıştır. Her ne kadar ülkeler arası kültürel farklılıkların pandemi sürecinin yönetimine etkisi olsa da, ülkedeki teknolojik üretim ve teknoloji şirketlerinin ekonomik payı söz konusu gözetim uygulamalarının bel kemiğini oluşturmaktadır. Çin menşeli teknoloji şirketleri Çin'in -daha önce de değinilen- kredi sisteminin veri sağlayıcısıdır. *Amazon* ve *Ebay* gibi ABD şirketleriyle rekabet halindeki *Alibaba* ya da Çin'in en büyük sosyal ağı *Wechat*'in sahibi *Tencent* gibi şirketler gözetim uygulamalarını biçimlendirmektedir. *Weibo* ya da *Wechat* gibi sosyal ağlardaki paylaşımlar üzerinden kullanıcılar

profilenerek hükümetin vatandaşlarını kategorize etmesine veri sağlamaktadır (Fintech, 2020).

İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu, halihazırda terörle mücadele amacıyla tasarlanmış olan konum tabanlı uygulama *Hamagen*'inin pandemiyle mücadelede kullanılması sebebiyle Batı'da çokça eleştirilmiştir (Walsh, 2020). Uygulama, kullanıcıya haritada üzerinde konumuna yakın riskli bölgeleri gösterirken, son 14 günde enfekte olmuş biri ile yolları kesiştiyse bildirim göndermektedir. Testi pozitif çıkan kullanıcıların son 14 günde gittikleri tüm yerler uygulamada saat saat paylaşılmaktadır. Bununla birlikte güncel olarak hasta sayısı, ev karantinasındaki kişilerin konumu, hastaların hareket geçmişi haritada gösterilmektedir (Halbfinger, vd., 2020). Singapur *Hamagen*'e benzer biçimde konuma dayalı verileri paylaşan *TraceTogether* uygulamasını kullanmaktadır. Yakındaki kişilerin verileri *Bluetooth* ile uygulamada gösterilirken, hastalar "Vaka 219, 30 yaşında bir erkek, Sengkang İtfaiyesi'nde çalışmaktadır, Sengkang Hastanesi'nde karantinadadır ve Vaka 236 ile aynı ailedendir" gibi cümlelerle temas etmiş olabileceği kişileri uyarabilmek için tanımlanmaktadır (Singer ve Sang-Hun, 2020).

Güçlü sivil özgürlük gelenekleri olmayan ülkelerin gözetim biçimleri Batı'da elbette birçok etik, yasal ve düzenleyici engellerle karşılaşmaktadır. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin yasal düzenlemelere sahip olan Avrupa, pandemi sürecini büyük veriyi kullanarak yönetmek yerine sınırları denetlemek gibi daha konvansiyonel yolları tercih etmiştir. Çünkü Avrupa mahremiyeti insan hakkı olarak kabul etmektedir. Ancak ABD, kişisel verilerin korunması konusunda inisiyatifi özel şirketlerin düzenlemelerine bırakmaktadır (Karlıdağ, 2013: 128). Bu yaklaşım, gelecek bölümlerde daha detaylı değinilecek olan 11 Eylül sonrası yasalarla kendine daha geniş bir zemin bulmuş olmakla birlikte, halihazırda özel sermaye ile olan temasını da genişletmektedir. Örneğin Cambridge Analytica⁴ skandalı, hükümet ve özel şirket işbirliğiyle sağlanan gözetime örnek olmakla kalmamakta, bu çalışmanın odağındaki

⁴ Cambridge Üniversitesi'nden Aleksandr Kogan'ın geliştirdiği ve seçmenler hakkında psikolojik profil çıkarmayı hedefleyen anketin, Facebook'a entegre edilmesi ve anketi yanıtlayanların arkadaş listesindeki tüm hesaplara usulsüz bir biçimde erişim sağlanmasıyla 50 milyon kullanıcı verisi toplanmıştır. Toplanan verileri satın alan Birleşik Krallık merkezli Cambridge Analytica şirketi, topladığı verileri ABD seçimlerinde seçmen davranışını etkilemekten Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden (AB) ayrılma sürecine dek birçok önemli gelişmeyi manipüle etmiştir (Risso, 2018).

konumsal gözetim için de örnek teşkil etmektedir. Toplanan seçmen verileri içindeki konum verilerine göre, kullanıcılara buldukları yerlerin adaylarına ilişkin manipülatif içerik servis edilmiştir. Söz konusu skandal, ABD siyasi kültürünün özel sermayeye bağımlılığını gözler önüne sermektedir. Nitekim Covid-19 sürecinde de hükümet benzer biçimde derhal Silikon Vadisi ile temasa geçmiştir. ABD’de Trump hükümeti, Covid-19 ile mücadelede Silikon Vadisi’nin teknolojik desteğinden faydalanmaktadır. Facebook, Google, Amazon, IBM, Apple ve Twitter gibi şirketlerin, tıpkı daha önce terörle mücadele sürecindeki gibi, virüse ilişkin dezenformasyon içeren içerikleri geri çekmeleri ve tüm Silikon Vadisi’nin uzmanlık alanları doğrultusunda virüsle savaşmaya yardımcı olmalarını istemiştir (Overly, 2020). Hükümet, söz konusu şirketlerin topladıkları konum verilerini kullanmayı projelendirirken, Asyalı örneklerden farklı olarak anonimlik vurgusu yapmıştır (Rosenberg, 2020). Ancak Frith ve Saker (2020), anonim veri görselleştirmelerinin yeniden tanımlanabilir (*deanonymize*) olma riski taşıdığını vurgulayarak bu konuda daha fazla tartışma ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir. Benzer şekildeki uygulamalarla İtalya, Meksika, Tayvan, Hindistan, Rusya vb. konum verilerini pandemi hedefli kullanmaktadır (Singer ve Sang-Hun, 2020; Kharpal, 2020).

Türkiye ise diğer ülkelerin uygulamalarına benzer konum tabanlı bir uygulamayı hayata geçirmektedir. Hayat Eve Sığar adlı uygulama, testi pozitif çıkmış bireylerle etkileşime girenleri uyarmayı hedeflemektedir. Uygulama, GPS ve Bluetooth verilerini sosyal etkileşimi saptamak amacıyla kullanması ve kamusal alandaki sosyal etkileşimi takip ederek enfekte kişilerle temas edilmesi halinde uyarı yapması için tasarlanmıştır. Uygulama, kullanıcının girdiği sağlık verileri ışığında tavsiyelerde bulunmakta ve kullanıcıyı pandemi hastanelerine yönlendirmektedir (Cumhuriyet, 2020a). Diğer yandan Sağlık Bakanlığı, evinden uzaklaşan vatandaşlara konum verilerini kullanarak şöyle bir mesaj göndermektedir: “İzolasyon bölgenizin dışına çıktığınız tespit edildi. Herkesin iyiliği için lütfen evinizde kalmaya devam edin.”

Mahremiyet İhlali, Gözetimin Kurumsallaşması ve Konum Verisinin İşlevselliği Üzerine

Georges Duby (1992 akt. Tokgöz, 2011: 61) özel alanı, “kamusal alanda ihtiyaç duyulan zırhları bir kenara bırakarak geri çekilebilen, dış dünyaya karşı giyilen kabuğun çıkarıldığı bir alan” olarak tanımlarken, Irwin Altman (1976 akt. Göregenli, 2005: 63) için mahremiyet, bir kimsenin kendisine veya grubuna ulaşma çabası üzerindeki seçici kontrolüdür. Ancak Westin’e göre (1970: 22 akt. Göregenli, 2005: 60) “Modern toplumlarda aile, birey ve gruplar için istenen mahremiyet düzeyinin sağlanması bir zorunluluğun ürünü olmaktan çok, bir özgürlük sorunu haline gelmiştir”. Mahremiyet, özgürlüğü sağlama ve toplumsal baskılara karşı durmada bir tampon görevi görmektedir. İnsanlar, diğer insanlarla ilişkilerinde etkileşimi ve kendilerine ait olan bilgiyi kontrol etme ihtiyacı duymaktadırlar.

Sınır, bireysel yaşamın koşullarının özgürlük bilinciyle taçlandırıldığı bir meşruiyet alanını çerçevelemek yanında, gizlilik yöneliminin özgürlük yöneliminden ayrı düşünülmemeyecek bir olgu olduğunun altını çizer. Bu sınır (ve bir anlamda “sır”) duygusu olmadan, özgürlüğün hiçbir türü gereği gibi tarif edilemez (Köse, 2011: 9).

Amitai Etzioni’ye göre (1999) ise mahremiyetin mutlak bir hak olduğu iddia edilememektedir. Çünkü bir birey yalnızca bireysel haklarını korumaktan sorumlu değildir. Bir birey toplumun bir parçasıdır, diğer bireylere karşı da sorumlulukları vardır ve hiçbir bireyin bireysel hakları kamu yararının üzerinde olmamalıdır. Dolayısıyla kamusal denge ve düzen için mahremiyetin azaltılabileceğini ve bunun da devlet denetimini azaltacağını belirtmekte ve ideal olanın daha az mahremiyet daha az denetim olduğunu savunmaktadır (Tokgöz, 2011: 64).

Mahremiyet hakkı insan hakları bağlamında vazgeçilmez bir haktır ve bireysel özgürlüklerle doğrudan ilişkilidir. Bireysel özgürlüğün teminatı niteliğindeki mahremiyet, bireylerin kendileriyle ilgili verilerin dolaşımını denetleme hakkı olarak da tanımlanabilmektedir (Dolgun, 2005). Dolayısıyla bireylere ait verilerin devlet ve devlete bağlı kurumlarda ya da özel kuruluşlarda dolaşımında olması mahremiyet ihlali olarak değerlendirilebilmektedir ve devletin sınırsız müdahalesine imkân tanıyan teknolojilerin yaygınlaşmasıyla özel alan aşınmaktadır (Tokgöz, 2011: 60). Bilişim toplumunun mahremiyet ihlaline getirdiği yeni yön, şüpheli olmayan şahısların bile

özel yaşamlarının ve hatta günlük yaşamlarının gözetim altında tutulur olmasıdır. Theodor W. Adorno geçen yüzyılın ortalarında modern birey için artık inzivaya çekilebileceği hiçbir özel mekânın, yuvanın, sığınılacak hiçbir yerin kalmamış olduğunu saptamıştır (Köse, 2011: 13). Kişisel veriler üzerindeki denetim kaybına sebep olan tüm müdahaleler mahremiyet ihlaline denk düşmektedir. Bu noktada devlet-vatandaş ya da işçi-işveren gibi ilişkilerdeki güç eşitsizliğine ilaveten gözetlenenin, iktidara katılımcı gözetim örneklerindeki gibi, kendi eliyle sunduğu kişisel veriler de mahremiyet ihlaline katkı sağlamaktadır. Tıpkı Etienne La Boetie'nin (2011: 25) ifade ettiği gibi: "... Yalnızca sizden fazla bir şeyi var: O da sizi ezmek için ona sağlamış olduğunuz üstünlük. Eğer siz vermediyseniz sizi gözetlediği bu kadar gözü nereden buldu?"

Han'a göre (2017: 17) "şeffaflık toplumu her şeyi pürüzsüzleştirmek ve olumsuzluktan arındırmak ister. Böylece iletişim ve enformasyonun pürüzsüz akıntısına direnç göstermeksizin sistemde akar. İletişimin hızını yavaşlatan şey dirençtir." Gözetime direnç göstermek ve direnme yollarını bulmak için yine aynı teknolojilerin kullanıcıya sağladığı faydalar üzerinden çeşitli çözüm önerileri geliştirilebilir (Tokgöz, 2018). Bu bambaşka bir tartışma konusu olmakla beraber bu yazının odaklandığı konuyla ilişkili olarak direnişle ilgili söylenebilecek şey, pandemi gibi kriz durumlarında toplumun direniş göstermemeyi tercih ettiğidir. Dolayısıyla mahremiyet ihlaline karşı direnişi kıran fiziksel güvenlik ihtiyacı, korku kültürü ve hayatta kalma dürtüsü; gözetimin yayılmak için arzu ettiği kriz ortamını fazlasıyla sunmaktadır. Kriz dönemlerinde, sivil özgürlükler her zamankinden daha fazla risk altındadır. 11 Eylül'de görüldüğü gibi toplumun kendini güvende hissetmediği dönemlerde tüm gözetim teknolojileri seferber edilmekte ve şeffaflık toplum tarafından çok sorgulanmamaktadır. 2001'deki 11 Eylül saldırıları, ABD'nin güvenlik kameralarını ve ağlarını genişletmesine ve Vatanseverlik Yasası'nın çıkarılmasına zemin hazırlamıştır. Söz konusu gözetimin sınırları Snowden tarafından NSA skandalıyla⁵ ortaya çıkarılmıştı. NSA'in uygulamalarına karşı halkın tepkisine rağmen, milletvekilleri henüz yetkilendirmeyi kaldırmamıştır. Yasa, terörle mücadele çabalarına yardımcı olmak için federal hükümete geniş gözetim yetkileri vermektedir.

⁵ NSA'de çalışan Edward Snowden'ın operatörlerden alınan ve yasal olarak belirli bir süre sonra silinmesi gereken konum verilerine ilişkin metaverilerinin saklanıyor olduğunu ifşa etmesiyle çıkan skandaldır (Gellman ve Soltani, 2013).

Başlangıçta 2005 yılında sona ermesi planlanan yasa yenilenmiş ve son bir yılda kısa süreli bir yenileme daha yapılmıştır (Kharpal, 2020). Örnek olarak, 2020’de New York Eyaleti tarafından çıkarılan yasa, yönetime, salgın hastalıklar ve kasırgalar gibi devlet krizleri sırasında icra emriyle yönetme konusunda sınırsız yetki vermektedir. Üstelik yerel düzenlemeleri geçersiz kılacak acil müdahale direktifleri çıkarılmasına da izin vermektedir (Singer ve Sang-Hun, 2020). Tüm bunlar Agamben’in (2020) Covid-19 süreciyle ilgili endişelerini dile getirirken kullandığı “istisna halini normal bir yönetim paradigması olarak kullanma” ifadesini akla getirmektedir.

Konum tabanlı mobil uygulamaların pandemi sürecinde benimsenmesi gözetimin benzeri görülmemiş biçimde güçlenmesine sebebiyet vermektedir (Bell, 2020 akt. Frith ve Saker, 2020: 2). Mahremiyet hakkı üzerine çalışan Michele Gilman’a göre Covid-19 gibi bir kriz sırasında uygulanan tüm gözetim pratikleri gündelik hayata kalıcı olarak yerleşip, “yeni normal”i oluşturacaktır ve hesap verebilirlik olmadan nüfusun kitlesel gözetimine yol açabilecektir (Powers, 2020c). Kriz zamanlarında terör saldırısı veya pandemi gibi hassas verileri paylaşmak için kamu-özel sektör ortaklıkları oluşturmak kısa vadeli faydalar sağlamaktadır, ancak acil durum geçtikten sonra veri gizliliği üzerinde endişe verici bir etkiyi gün yüzüne çıkarmaktadır. The Electronic Frontier Foundation da (EFF) yaptığı açıklamada endişeli bir tablo çizmekte ve bu uygulamaların kalıcı bir nitelik kazanmaması gerektiği yönünde uyarı yapmaktadır (Powers, 2020b). Bununla birlikte Çin’de Çin İnsan Hakları İzleme Örgütü (*Human Rights Watch*) araştırmacısı Maya Wang, *Guardian*’a verdiği demeçte Covid-19 sürecinde hareket üzerindeki kısıtlamaların yoğunlaştığını ve halkın teknolojiye tepki gösterme yeteneğinin azaldığını ifade etmiştir (Powers, 2020a).

Tüm bu önlemler gözetimi kurumsallaştırmakta ve halkı müdahaleci önlemleri kabullenmeye teşvik etmektedir. Korku kültürünün direnişi kırıcı etkisine ilaveten kriz atmosferinde, gündelik yaşamın bir parçasına dönüşen sosyal ağlarda biriken büyük veriyi elinde tutan teknoloji şirketleri de gözetimin kurumsallaşmasına katkı sağlamaktadır. Singapur, *TraceTogether* uygulamasının konum verilerini kaydetmediğini veya telefon kullanıcısının kişi listesine erişmediğini açıklarken Güney Kore pandemi sona erdiğinde tüm kişisel verilerin silineceğini belirtmiştir. Ancak Snowden’a göre (Macaulay, 2020; Hamilton, 2020) ve Albert Fox Cahn’a göre

(Kharpal, 2020) Covid-19 aracılığıyla güçlerini genişletmek isteyen devlet kurumlarının, virüs ortadan kalktıktan sonra bu yetkilerini sınırlayacaklarına inanmak için hiçbir nedenimiz bulunmamaktadır. Gözetimin kurumsallaşmasını önlemek için önerilen yöntemler ise inisiyatifi vatandaşa bırakan uygulamaların kullanımındır. Avrupa Veri Koruma Birliği, Avrupa Birliği'ndeki tüm ülkeleri tek bir uygulama altında birleştirmenin, ulusal uygulamalara göre daha denetlenebilir ve şeffaf olacağını savunmaktadır. Bunun için önerdikleri uygulama, enfekte biri ile iki metreden yakın mesafede 15 dakikadan fazla vakit geçiren herkese bireysel bildirim gönderecek, ancak toplanan veriler kamuoyuna sunulmayacak ve uygulamanın kullanımı devlet eliyle zorunlu tutulmayacaktır. Pandemi gözetimi için önerilen konum tabanlı uygulamaların kullanımının vatandaşın tercihine bırakılması gerektiği, pandemi sonrasında da bu uygulamanın tamamen kaldırılması gerektiği belirtilmektedir (BBC, 2020).

Yine en başa dönersek, Victoria Londrası'nda bir kolera salgınını kontrol altına alma çabaları sırasında ortaya çıkan salgın haritası kullanımı, modern halk sağlığı çalışmalarının temel bir tekniğine dönüşmüştür. GPS teknolojisinin akıllı telefonlara entegre olması; bir yanıyla çağdaş araştırmacılara, öncüllerinin hayal bile edemeyeceği ayrıntılar sunmaktadır. Diğer yandan mahremiyeti korumaya yönelik örgüt ve vakıflar konum verisinin toplanmasının virüsün yayılmasını izleme konusunda o kadar da etkili olmadığını öne sürmektedir. Çünkü GPS'in hassasiyeti beş metre iken Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri (*Centers for Disease Control and Prevention*) virüsün, insanlar arasındaki mesafenin 1,8 metreye düşmesiyle bulaşabileceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla GPS verileri vatandaşın coğrafi dolaşımını takip ettiğini ancak birbirlerine ne kadar yaklaşıp yaklaşmadıklarını tespit edemediği için eleştirilmektedir (Kharpal, 2020). Ancak ülkelerin Covid-19 uygulamalarında da bahsedildiği gibi, coğrafi konumun doğruluğunu artırabilmek için GPS'in yanı sıra *Bluetooth* teknolojisinden de faydalanılmaktadır.

Buradaki asıl mesele, konum verisinin coğrafi doğruluğu değil, pandemiyle mücadeleye katkısının derecesidir. Konum verisi ve ülkelerin kullandığı uygulamaların biriktirdiği tüm büyük veri, pandemiye kontrol altına almada gösterildiği kadar büyük bir rol üstlenmekte midir? Bu süreçte hayati rol, kesin sonuç veren testlerin geliştirilmesi ve uygulanmasıdır. DSÖ pandemiyle mücadeledeki aşamaları

“tespit et, test et, tedavi et” ifadesiyle tanımlamaktadır. Tanının konması ve uzun vadede tedaviyi sağlayacak sağlık sisteminin varlığı, hastalık hedefli gözetim uygulamalarından çok daha ciddi bir role sahiptir. Nitekim Trump yönetimi, Silikon Vadisi’nin teknoloji devlerini kapitalize ededursun, maske kullanımı konusunda halkın zamanında bilgilendirilmemesi ve yeterli sayıda testin uygulanmaya başlanmasında geç kalınması yüzünden, ABD tüm dijital gözetim imkânlarına rağmen pandeminin merkezine dönüşmüştür (Shear, vd., 2020). Elbette eldeki teknolojilerle konum verisinin sağladığı olanaklardan yararlanmak gerekmektedir ancak ABD örneğindeki gibi aslolan, DSÖ’nün yönergesinde vurguladığı üzere, daha fazla tanı koyma ve tedaviye yönelik uygulamalardır. Bununla birlikte sağlık verilerini kuş gribi dönemindeki Endonezya örneğindeki gibi özel şirketlerin tekeline bırakmayacak hükümet politikaları önem arz etmektedir. Diğer yandan medyada, salgın geçmişi konusunda deneyimli olan toplumların tedbirleri ciddiyetle uygulaması ve yüksek test oranları azımsanırken Güney Kore’nin yüzde bir ile en düşük ölüm oranına sahip olması, uygulanan dijital gözetimin yoğunluğuyla ilişkilendirilmekte ve gözetimin meşruiyeti medya aygıtıyla da pekiştirilmektedir.

Sonuç

İletişim ve bilişim teknolojileri bedene ve mekâna gömülü hale gelirken dijital gözetimin de tahakküm alanı genişlemekte, fark edilirliliği azalmaktadır. Konumsal gözetim, tam ortasında olduğumuz pandemi ile sıradan vatandaşın bile hayatına girmiştir. Covid-19 bulaşıcı bir hastalık olmasından ötürü, bu hastalığın gözetimi diğer hastalıkların gözetiminden farklı olarak yalnızca biyolojik veriye ihtiyaç duymamakta, aynı zamanda konuma da ihtiyaç duymaktadır. Çünkü sosyalleşme ve temas ile bulaşan bu hastalık için bedenlerin coğrafi dolaşımı, aynı mekânı paylaşan insanların verileri oldukça önemlidir. Hal böyle olunca “beden için konum verisi” oldukça güçlü bir araca dönüşmekte, tüm ülkeler Covid-19 tedbirlerinde konum tabanlı teknolojilerden faydalanmaktadır. Ancak alınan tedbirlerin hastalık gözetimi sınırlarını aşarak kişisel verilerin toplumsal denetim amaçlı kullanımına fırsat yarattığı görülmektedir. Kriz anları böyle sınırların bulanıklaşması için ve gözetimin yayılması için güçlü bir zemin yaratmaktadır. 11 Eylül örneğindeki gibi gözetim teknolojileri kriz anında gündelikleşirken, Vatandaşlık Yasası’nın kapsamına ilişkin değişim vaatleri

gerçekleşmemiştir. Bununla birlikte hükümetlerin söylemleri korku kültürünü tetiklerken, ayrımcılığı ve yabancı düşmanlığını da tetikleyerek gözetime meşruiyet kazandırma çabasıdadır.

Covid-19 ile mücadelede konum verisinin sunduğunu olanaklar kabul edilmekle birlikte bunların pandemiye kontrol altına almak için yeterli olmadığı sağlık ve teknoloji otoritelerince ifade edilmektedir. Özellikle Asya'da ve ABD'de verilerin temini için teknoloji şirketleriyle işbirliği yapılmakta ve şirketlerin veri toplama yetkileri mahremiyet hakkını gözeterek sınırlandırılmamaktadır. ABD için veri madenciliği kısmını ön planda tutarken, test uygulamasında ve maske kullanımında geç kaldığı için pandemiye kontrol altına alamamıştır. Kaldı ki Türkiye'de sokağa çıkma yasağı, yasağın başlamasına iki saat kala ilan edildiğinde, marketlere dökülen insanlar sosyal mesafeyi koruyamamıştır ya da İtalya'da kuzeyin pandemi bölgesi ilan edilmesinin ardından güneye doğru kaçan kalabalıklar, trenlerde dip dibe yolculuk etmiştir. Böyle örnekler, hayata geçirilen yoğun dijital gözetimin orantısızlığını gözler önüne sermektedir. Doğru kullanıldığında konum verisinin önemi kabul edilmekle birlikte pandemiye mücadelede iyi bir kamu yönetimi, hijyen tedbirleri ve yüksek sayıda test uygulanması önceliklidir. Dolayısıyla önemli olan konumsal veriyi amaca yönelik ve destek amaçlı kullanmak iken kullanılan konumsal uygulamalar tahakküme zemin sağlamaktadır. Böyle kriz anlarında gözetim, meşruiyet kazanarak kurumsallaşmakta ve gündelik hayata yerleşmektedir. Ortaya çıkan konumsal mahremiyet ihlaline karşı daha güvenli, anonim, kişisel haklara saygılı, kullanıcıya inisiyatif veren, verilerin toplanma ve depolanma süreçleri konusunda daha şeffaf ve süreç bittikten sonra verilerin silineceğini garanti eden uygulamalar önerilmektedir.

Kaynakça

- Abend, Pablo ve Mathias Fuchs (2016). "The Quantified Self and Statistical Bodies." *Digital Culture & Society*, 2 (1): 5-25.
- Agamben, Giorgio (2020). "Covid-19: Gereksiz Bir Acil Durumun Yarattığı İstisna Hali." <https://terrabayt.com/dusunce/covid-19-gerekcesiz-bir-acil-durumun-yarattigi-istisna-hali/>. Erişim tarihi: 12.04.2020.
- Althusser, Louis (2002). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Çev., Alp Tümerekin. İstanbul: İthaki.
- Andrejevic, Mark (2012). "Ubiquitous Surveillance." *Routledge Handbook of Surveillance Studies*. Kirstie Ball, Kevin Haggerty ve David Lyon (der.) içinde. Oxford: Routledge, 91-99.
- Ashton, Kevin (2009). "That 'Internet of Things' Thing: In the Real World Things Matter More than Ideas." <http://www.rfidjournal.com/articles/view?4986>. Erişim tarihi: 05.05.2020.
- Bauman, Zygmunt ve David Lyon (2013). *Akışkan Gözetim*. Çev., Elçin Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı.
- BBC. (2020). "Coronavirus: Call for single EU tracking app with data protection." <https://www.bbc.com/news/technology-52189551>. Erişim tarihi: 18.04.2020.
- Beck, Ulrich (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Clarke, Roger (1994). "The Digital Persona and Its Application to Data Surveillance." *The Information Society*, 77-92.
- Cumhuriyet. (2020a). "'Hayat Eve Sığar' uygulaması, koronavirüs risk haritanızı gösteriyor." <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/hayat-eve-sigar-uygulamasi-koronavirus-risk-haritanizi-gosteriyor-1733757>. Erişim tarihi: 19.04.2020.
- Cumhuriyet. (2020b). "'Evde Kal' çağrısına İstanbul'un en çok hangi semtleri katıldı?" <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/evde-kal-cagrisina-istanbulun-en-cok-hangi-semtleri-katildi-1729340>. Erişim tarihi: 01.04.2020.
- Dasgupta, Subhasish (2010). *Social Computing: Concepts, Methodologies, Tools and Applications*. New York: Information Science Reference.
- de Souza e Silva, Adriana (2006). "From Cyber to Hybrid: Mobile Technologies As Interfaces of Hybrid Spaces." *Space & Culture*, 9 (3): 261-278.

- Dolgun, Uğur (2005). *İşte Büyük Birader*. İstanbul: Hayy.
- Etzioni, Amitai (1999). *The Limits of Privacy*. USA: Basic Books.
- Farman, Jason (2012). *Mobile Interface Theory: Embodied Space and Locative Media*. New York: Routledge.
- Farman, Jason (2014). "Creative Misuse as Resistance: Surveillance, Mobile Technologies, and Locative Games." *Surveillance & Society*, 12 (3): 377-388.
- Fintech (2020). "WeChat kişisel kredi notu hizmetini başlattı."
<https://fintechistanbul.org/2020/05/13/wechat-kisisel-kredi-notu-hizmetini-baslatti/>. Erişim tarihi: 07.03.2020.
- Foucault, Michel (2015). *İktidarın Gözü*. Çev., Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı.
- French, Martin ve Torin Monahan (2020). "Dis-ease Surveillance: How Might Surveillance Studies Address COVID-19?" *Surveillance & Society*, 18 (1): 1-11.
- Frith, Jordan ve Michael Saker (2020). "It Is All About Location: Smartphones and Tracking the Spread of COVID-19". *Social Media + Society*, 6(3): 1-4.
- Frith, Jordan (2015). *Smartphones as Locative Media*. Cambridge: Polity.
- Fuchs, Christian (2014). *Sosyal Medya: Eleştirel Bir Giriş*. Çev., Diyar Saraçoğlu ve İlker Kalaycı. İstanbul: NotaBene.
- Furedi, Frank (2001). *Korku Kültürü*. Çev., Barış Yıldırım. İstanbul: Ayrıntı.
- Gane, Venn, vd. (2007). "Ubiquitous Surveillance: an interview with Katherine Hayles." *Theory, Culture and Society*, 24 (7/8): 349-358.
- Gellman, Barton ve Aakhan Soltani (2013). "NSA tracking cellphone locations worldwide, Snowden documents show."
https://www.washingtonpost.com/world/national-security/nsa-tracking-cellphone-locations-worldwide-snowden-documents-show/2013/12/04/5492873a-5cf2-11e3-bc56-c6ca94801fac_story.html. Erişim tarihi: 17.02.2020.
- Google (2020). " COVID-19 Community Mobility Reports: Turkey Mobility Changes."
https://www.gstatic.com/covid19/mobility/2020-04-11_TR_Mobility_Report_en.pdf. Erişim tarihi: 16.04.2020.
- Gordon, Eric ve Adriana de Souza e Silva (2011). *Net Locality: Why Location Matters in a Networked World*. London: Wiley-Blackwell.

- Göregenli, Melek (2005). *Çevre Psikolojisi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Halbfinger, Kershner, vd. (2020). "To Track Coronavirus, Israel Moves to Tap Secret Trove of Cellphone Data."
<https://www.nytimes.com/2020/03/16/world/middleeast/israel-coronavirus-cellphone-tracking.html?action=click&module=RelatedLinks&pgtype=Article>.
Erişim tarihi: 01.04.2020.
- Hamilton, Isobel Asher (2020). "Edward Snowden says COVID-19 could give governments invasive new data-collection powers that could last long after the pandemic." <https://www.businessinsider.com/edward-snowden-coronavirus-surveillance-new-powers-2020-3l>. Erişim tarihi: 01.04.2020.
- Han, Byung-Chul (2017). *Şeffaflık Toplumu*. Çev., Haluk Barışcan. İstanbul: Metis.
- Han, Byung-Chul (2020). "Viral Olağanüstü Hal Ve Yarının Dünyası."
<https://terrabayt.com/dusunce/viral-olaganustu-hal-ve-yarinin-dunyasi/>. Erişim tarihi: 18.04.2020.
- Hardt, Michael ve Antonio Negri (2001). *Empire*. Harvard: Harvard University Press.
- Hentsch, Thierry (2016). *Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*. Çev., Aysel Bora. İstanbul: Metis.
- Herman, Edward ve Naom Chomsky (2006). *Kitle Medyasının Ekonomi Politikası: Rızanın İmalatı*. Çev., Ender Abadoğlu. İstanbul: Aram.
- Jenkins, Henry (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York: New York University Press.
- Köse, Hüseyin (der.) (2011). *Medya Mahrem: Medyada Mahremiyet Olgusu ve Transparan Bir Yaşamdan Parçalar*. İstanbul: Ayrıntı.
- Karlıdağ, Serpil (2013). "Ekonomi Politik Açısından Kişisel Verilerin Korunması." *Amme İdaresi Dergisi*, 46(1): 127-152.
- Keskin, Ferda (1996). "Foucault'da Şiddet ve İktidar." *Cogito*, 70: 117-122.
- Kharpal, Arhun (2020). "Use of surveillance to fight coronavirus raises concerns about government power after pandemic ends."
<https://www.cnbc.com/2020/03/27/coronavirus-surveillance-used-by-governments-to-fight-pandemic-privacy-concerns.html>. Erişim tarihi: 09.04.2020.

Krishna, Golden (2016). "The Best Interface is No Interface."

<https://www.youtube.com/watch?v=9Da7lhgaP2Y>. Erişim tarihi: 10.04.2020.

La Boetie, Etienne de (2011). *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*. Çev., Mehmet Ali Ağaoğulları. İstanbul: İmge.

Lefebvre, Henri (2014). *Mekânın Üretimi*. Çev., Işık Ergüden. İstanbul: Sel.

Lemos, Andre (2011). "Locative Media and Surveillance at the Boundaries of Informational Territories." *ICTs for Mobile and Ubiquitous Urban Infrastructures: Surveillance, Locative Media and Global Networks*. Rodrigo Firmino, Fabio Duarte ve Clovis Ultramari (der.) içinde, Pensilvanya: IGI Global. 129-150.

Lemos, Andre (2008). "Mobile communication and new sense of places: a critique of spatialization in cyberculture." *Revista Galaxia*, 16: 91-108.

Macaulay, Thomas (2020). "Snowden warns: The surveillance states we're creating now will outlast the coronavirus."

<https://thenextweb.com/neural/2020/03/25/snowden-warns-the-surveillance-states-were-creating-now-will-outlast-the-coronavirus/>. Erişim tarihi: 01.04.2020.

Mozur, Zhong, vd. (2020). "In Coronavirus Fight, China Gives Citizens a Color Code, With Red Flag." <https://www.nytimes.com/2020/03/01/business/china-coronavirus-surveillance.html>. Erişim tarihi: 09.04.2020.

Overly, Steven (2020). "White House seeks Silicon Valley help battling coronavirus." <https://www.politico.com/news/2020/03/11/white-house-seeks-silicon-valley-help-battling-coronavirus-125794>. Erişim tarihi: 18.04.2020.

Pınar, Övgü (2020). "Koronavirüs (Covid-19): İtalya'da 16 milyon kişi karantinada, ölü sayısı 24 saatte 133 arttı." <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51789315>. erişim tarihi: 21.03.2020.

Powers, Benjamin (2020a). "Mass Surveillance Threatens Personal Privacy Amid Coronavirus." <https://www.coindesk.com/mass-surveillance-threatens-personal-privacy-amid-coronavirus>. Erişim tarihi: 25.03.2020.

Powers, Benjamin (2020b). "In Fight Against Coronavirus, Governments Face Trade-Offs on Privacy. Retrieved". <https://www.coindesk.com/governments-face-trade-offs-on-privacy-in-fight-against-coronavirus>. Erişim tarihi: 07.04.2020.

- Powers, Benjamin (2020c). "Privacy Advocates Are Sounding Alarms Over Coronavirus Surveillance." <https://www.coindesk.com/privacy-advocates-are-sounding-alarms-over-coronavirus-surveillance>. Erişim tarihi: 19.04.2020.
- Rigel, Nurdoğan (2004). "Sunuş: Gözün Gastronomisi." *Görmenin İktidarı: Homo Videns - Gören İnsan*. Giovanni Sartori içinde. Çev., Gül Batuş ve Bahar Ulukan. İstanbul: Karakutu.
- Risso, Linda (2018). "Harvesting Your Soul? Cambridge Analytica and Brexit." *Brexit Means Brexit?*, Christa Jansohn (der.) içinde. 75-87.
- Ritchie, Marnie (2020). "Fusing Race: The Phobogenics of Racializing Surveillance." *Surveillance & Society*, 18 (1): 12-29.
- Rosenberg, Scott (2020). "Location data likely to play limited role in fighting coronavirus." <https://www.axios.com/location-data-likely-to-play-limited-role-in-fighting-coronavirus-9cb140a9-3e63-4142-8879-41370dd3002e.html>. Erişim tarihi: 31.03.2020.
- Shear, Michael D., vd. (2020). "The Lost Month: How a Failure to Test Blinded the U.S. to Covid-19." <https://www.google.com.tr/amp/s/www.nytimes.com/2020/03/28/us/testing-coronavirus-pandemic.amp.html>. Erişim tarihi: 20.04.2020.
- Singer, Natasha ve Choe Sang-Hun (2020). "As Coronavirus Surveillance Escalates, Personal Privacy Plummets." <https://www.nytimes.com/2020/03/23/technology/coronavirus-surveillance-tracking-privacy.html>. Erişim tarihi: 29.03.2020.
- Soja, Edward W. (1996). *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*. Oxford: Blackwell.
- Sonn, Jung Won (2020). "Coronavirus: South Korea's success in controlling disease is due to its acceptance of surveillance." <https://theconversation.com/coronavirus-south-koreas-success-in-controlling-disease-is-due-to-its-acceptance-of-surveillance-134068>. Erişim tarihi: 03.04.2020.
- Sütçü, Cem S. ve Çiğdem Aytekin (2018). *Veri Bilimi*. İstanbul : Paloma.

- Tokgöz, Cemile (2011). *Bilişim Çağında Toplumsal Denetim Aracı Olarak Gözetim Olgusu ve Yeni İletişim Ortamlarında Bireyin Gözetim Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Tokgöz, Cemile (2017). "Konum Tabanlı Mobil Oyunlar ve Mekân Algısı: Ingress Üzerine Etnografik Bir Araştırma." *İLEF Dergisi*, 4 (2): 7-36.
- Tokgöz, Cemile (2018). "Mekân ve Beden Bağlamında Gözetim ve Direniş". *Kültür ve İletişim Dergisi*, 21 (41): 60-83.
- van Dijck, Jose (2009). "Users like you? Theorizing agency in user-generated content." *Media, Culture & Society*, 31(1): 41-58.
- Walsh, Bryan (2020). "The pandemic's coming health surveillance state." <https://www.axios.com/coronavirus-brings-a-future-of-health-surveillance-82c7788b-ba30-4f4b-a5fb-a863273b3b88.html>. Erişim tarihi: 11.04.2020.
- Warren, Budd, vd. (2013). "Pandemic Governance: using event-based surveillance to manage emerging infectious diseases." *The Surveillance-Industrial Complex: A Political Economy of Surveillance*. Kirties Ball ve Laureen Snider (der.) içinde. New York: Routledge: 44-61.
- Weir, Lorna ve Eric Mykhalovskiy (2010). *Global Public Health Vigilance*. London: Routledge.
- Weiser, Mark (1991). "The Computer for the Twenty-First Century." *Scientific American*, 265 (3): 94-104.
- WHO. (2020a). "Naming the coronavirus disease (COVID-19) and the virus that causes it." [https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/technical-guidance/naming-the-coronavirus-disease-\(covid-2019\)-and-the-virus-that-causes-it](https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/technical-guidance/naming-the-coronavirus-disease-(covid-2019)-and-the-virus-that-causes-it). Erişim tarihi: 15.03.2020.
- WHO. (2020b). *Global surveillance for COVID-19 caused by human infection with COVID-19 virus*. Geneva: World Health Organization.
- Worobey, Cox, vd. (2019). "The Origins Of Great Pandemic." *Evolution, Medicine & Public Health*, 2019(1): 18-25.